

8. Energy Development // IFC Annual Report. – March 2011. – 80 p.
 9. BP Statistical Review of World Energy // BP Annual Report. – June 2010. – 50 p.

10. Wind Energy Factsheets // European Wind Energy Association. – January 2011. – 30 p.
 11. Lights out? The Outlook for Energy in Eastern Europe and the Former Soviet Union // World Bank, Washington, D.C.

Г.В. МАМОНОВА,
 к. фіз-мат. н., доцент, Національний університет ДПС України,
 Г.С. МЕЛЬНИЧУК,
 аспірант, Науково-дослідний фінансовий інститут, Академія фінансового управління Міністерства фінансів України

Оцінка ефективності бюджетної підтримки вугільної галузі в Україні

У статті розраховано узагальнюючий показник роботи вугільної галузі. Аргументовано недоцільність подальшого нарощування обсягів фінансування вугільної галузі з державного бюджету без кардинальної зміни механізму надання державної підтримки.

В статье рассчитан обобщающий показатель работы угольной отрасли. Аргументирована нецелесообразность дальнейшего наращивания объемов финансирования угольной отрасли из государственного бюджета без кардинального изменения механизма предоставления государственной поддержки.

The article is intended generalizing index of the coal industry. Argued further increasing irrationality of financing the coal industry from the state budget without a fundamental change of the mechanism of state support.

Постановка проблеми. Упродовж останніх двох десятиріч вугільна галузь України, незважаючи на великі обсяги отримуваних державних дотацій, перебуває в стані стагнації. Підтримка вугільної промисловості створює значне навантаження на державний бюджет, тим самим впливає на можливість фінансування інших видів економічної діяльності та економічний стан держави.

Виходячи з того, що «...кожен працівник вугільної галузі своєю діяльністю поєднаний із 34 особами в суміжних та обслуговуючих галузях, то без сумніву можна стверджувати, що 1 грн., вкладена у вугільне виробництво, дає поштовх до зростання суспільного продукту на 374 грн. у цілому по господарському комплексу» [1, с. 77], науковці аргументують необхідність подальшої державної підтримки галузі. Водночас актуальним залишається питання «...оптимізації цієї підтримки за суб'єктами, видами, обся-

гами і підвищення ефективності використання державних коштів» [1, с. 77].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. У працях вітчизняних науковців широко досліджено сучасний стан та проблеми розвитку вугільної галузі, питання закриття не працюючих шахт та реструктуризації вугільної промисловості. У працях А.І. Кабанова, Л.Л. Стариченка, О.В. Белозерцева розглянуто питання вдосконалення механізму державної підтримки розвитку вугледобувних підприємств у розрізі окремих бюджетних програм [11, 14].

Вітчизняна практика показує, що в Україні підтримка вугільної галузі реалізується в процесі фінансування не одної, а кількох бюджетних програм одночасно. Тому постає питання оцінки ефективності сукупності програм, які спрямовувались на вирішення проблем розвитку вугільної галузі.

Основна **мета** написання **статті** полягає у систематизації окремих показників розвитку вугільної галузі, визначенні узагальнюючого показника роботи галузі та аналізі взаємозв'язку між обсягом бюджетної підтримки вугільної галузі за всіма бюджетними програмами та величиною узагальнюючого показника роботи галузі.

Виклад основного матеріалу. Вугільна галузь являється однією з найбільш субсидованих в Україні – у 1993 році на потреби галузі було спрямовано 24,6% коштів, передбачених на здійснення державою економічної діяльності (табл. 1).

Незважаючи на дотації з державного бюджету, за період 1990–1995 років обсяг вугледобутку знизився з 164,8 млн. т у 1990 році до 83,6 млн. т у 1995 році, або майже у 2 рази, й до 71,7 млн. т у 1996 році (в 2,3 рази порівняно з 1990 роком), тоді як чисельність зайнятих у галузі працівників лише в 1,3 рази [3]. Відповідно, відбулося зниження

Таблиця 1. Планові видатки державного бюджету на фінансування вугільної галузі за період 1993–1995 років

Показник	1993	1994	1995
Компенсація різниці в цінах по вугіллю, млн. крб.	491400	29000000	–
Витрати, пов'язані з реструктуризацією вугільної промисловості, млн. крб.	–	–	6000000
Частка видатків на вугільну галузь у загальних видатках на економічну діяльність держави, у%	24,6	15,83	2,24

Джерело: розраховано автором за [2].

ефективності роботи вітчизняних вугледобувних підприємств.

Необхідність реструктуризації вугільної галузі та основні напрями здійснення її структурної перебудови було визначено в Указі Президента України «Про структурну перебудову вугільної промисловості» від 7 лютого 1996 року №116/96. У розвиток зазначеного указу вугледобувну галузь було визнано такою, що потребує державної підтримки [4]. Передбачалося, що «реформа у вугільній промисловості у довгостроковій перспективі повинна привести до збільшення обсягів видобутку вугілля та відповідного скорочення дотацій за рахунок підвищення продуктивності праці і адресного спрямування коштів на вирішення невідкладних виробничих і соціальних питань» [3].

Цільовою програмою «Українське вугілля» передбачено, що надання державної підтримки має відбуватися переважно на капітальне будівництво і заміну застарілого обладнання. Такі заходи мають призвести до покращення технічного стану гірничошахтного обладнання, модернізації шахт та до зниження собівартості вугільної продукції, і як наслідок – зростання видобутку вугілля, поліпшення його якості та покращення фінансового стану вугледобувних підприємств [5].

Відповідно до задекларованих пріоритетів розвитку вугільної галузі в табл. 2 наведено показники, що характеризують тенденції її роботи.

Використовуючи методику оцінки ефективності бюджетних коштів, запропоновану Г.В. Мамоною та К.Д. Салаямон-Міхеєва [8], визначимо ефективність роботи вугільної галузі в Україні.

Враховуючи, що зростання таких показників, як видобуток вугілля, продуктивність праці, характеризують позитивні тенденції у розвитку вугільної галузі, а навіть незначне зростання заборгованості із заробітної плати, собівартості про-

дукції, рівня травматизму та зольності видобутого вугілля свідчать про погіршення ситуації в галузі, пропонуємо формулу розрахунку узагальнюючого коефіцієнта ефективності роботи вугільної галузі:

$$K_{ef.} = \frac{T_{ф.в.} \times T_{п.п.}}{T_{з.з.} \times T_{соб.} \times \exp\{P_{тр.}\} \times \exp\{Зн.\}} \quad (1)$$

де $T_{ф.в.}$ – темп приросту фактичного видобутку вугілля;

$T_{п.п.}$ – темп приросту продуктивності праці;

$T_{з.з.}$ – темп приросту заборгованості із заробітної плати;

$T_{соб.}$ – темп приросту собівартості продукції;

$\exp\{.\}$ – експоненційна функція;

$P_{тр.}$ – рівень травматизму зі смертельними наслідками;

$Зн.$ – рівень зольності видобутого вугілля.

Такі показники, як рівень травматизму зі смертельними наслідками та зольність видобутого вугілля, не є динамічними по своїй суті – змінюються від «0» до «1». Тому при розрахунку коефіцієнта ефективності роботи вугільної галузі запропоновано експонентувати числові значення відповідних показників. Властивості експоненційної функції дозволяють найефективнішим чином врахувати вплив факторів на досліджуваний показник. Величини розрахованих показників та узагальнюючого коефіцієнта ефективності роботи вугільної галузі наведено в табл. 3.

Значення розрахованого узагальнюючого коефіцієнта ефективності роботи вугільної галузі свідчить, що найбільш ефективно працювала галузь у 2002 та 2005 роках. Як показує рисунок, щорічне зростання фінансування вугільної галузі з державного бюджету не забезпечує належну ефективність роботи вугільної галузі – після суттєвого зростання узагальнюючого коефіцієнта ефективності роботи вугільної галузі у 2005 році, в наступні роки, незважаючи на нарощування обсягів виділених коштів, ефективність роботи галузі знижується.

Таблиця 2. Показники роботи вугільної галузі у 1996–2009 роках

Показник	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Фактичний видобуток вугілля, млн. т	71,3	75,9	76,1	81,0	80,3	83,4	81,9	79,3	80,1	78,0	80,3	75,5	77,8	72,3
Продуктивність праці робітника, т/місяць	15,8	18,4	19,6	21,4	22,8	25,4	27,1	26,6	22,7	21,9	23,0	21,9	24,1	21,5
Якісні характеристики вугілля – зольність видобутого вугілля, у %	33,8	36,4	36,1	36,5	36,5	37,2	37,8	38,1	38,3	39,1	38,0	38,8	39,4	39,9
Заборгованість із заробітної плати (з нарахуваннями) працівникам вугільної промисловості, млн. грн. (на початок року)	800	1400	1967	2400	1800	1900	1060	1119	1219	196,4	176,0	166,7	100,0	384,6
Висока собівартість 1 т вугільної продукції, грн.	70,86	89,27	91,96	98,96	109,9	135,9	147,6	157,0	188,4	272,5	329,2	436,3	605,8	723,4
Рівень травматизму зі смертельними наслідками, осіб/1 млн. т вугілля	4,6	3,7	4,7	3,6	3,9	3,5	3,5	3,4	3,7	2,4	2,13	2,37	2,64	2,84

Джерело: складено автором за [6, 7].

Таблиця 3. Величини розрахованих показників та узагальнюючого коефіцієнта ефективності роботи вугільної галузі

Показники	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Темп приросту заборгованості із заробітної плати	1.75	1.405	1.22013	0.75	1.05556	0.55789	1.05594	1.08907	0.16112	0.89613	0.94716	0.59988	3.846
Темп приросту собівартості продукції	1.25981	1.03013	1.07612	1.11004	1.23742	1.086	1.06341	1.19996	1.44678	1.20794	1.32527	1.38856	1.19411
Темп приросту травматизму зі смертельними наслідками	1.03769	1.04812	1.03666	1.03977	1.03562	1.03562	1.03459	1.03769	1.02429	1.02153	1.02398	1.02675	1.02881
Темп приросту видобутку вугілля	1.06452	1.00264	1.06439	0.99136	1.03861	0.98201	0.96825	1.01009	0.97378	1.02949	0.94022	1.03046	0.92931
Темп приросту продуктивності праці	1.16456	1.06522	1.09184	1.06542	1.11404	1.06693	0.98155	0.85338	0.96476	1.05023	0.95217	1.10046	0.89212
Зольність видобутого вугілля в частинах	0.364	0.361	0.365	0.365	0.372	0.378	0.381	0.383	0.391	0.38	0.388	0.394	0.399
Узагальнюючий коефіцієнт ефективності	0.37655	0.49070	0.59271	0.84702	0.58965	1.14422	0.55889	0.43339	2.66139	0.66866	0.4725	0.89413	0.11774

Безумовно, причиною зростання узагальнюючого коефіцієнта роботи вугільної галузі через певний проміжок часу від початку здійснення фінансування являється характерна для бюджетної політики держави наявність внутрішніх та зовнішніх часових лагів. Внутрішній лаг являє собою період часу між виникненням необхідності внесення змін до законодавства і моментом ухвалення відповідного законопроекту, зовнішній – період між часом прийняття рішення на державному рівні та часом, коли впроваджені заходи почнуть давати результати [10, с. 302].

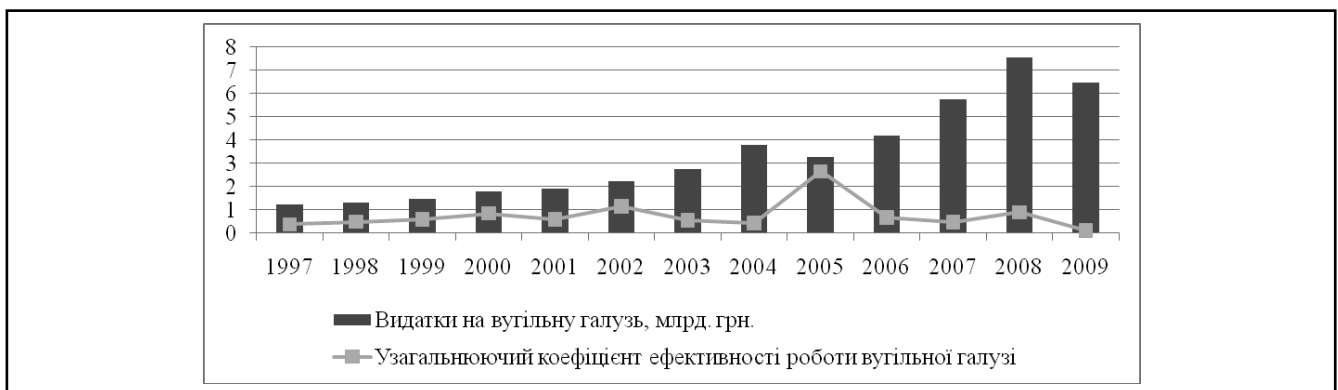
Разом з тим погіршення результатів роботи вугільної галузі в умовах нарощування обсягів фінансування галузі є свідченням низької ефективності здійснюваних заходів державної підтримки.

Про недостатню ефективність використання бюджетних інвестицій вугледобувними підприємствами (за бюджетною програмою «Державна підтримка на часткове покриття витрат із собівартості продукції») зазначає і О.В. Белозерцев. Опираючись на проведені дослідження з використанням матриці «зміни обсягів видобутку вугілля – зміни обсягів

бюджетних дотацій», науковець робить висновок про те, що, незважаючи на щорічне збільшення обсягів державних дотацій, економічний стан більшості вугледобувних підприємств Мінвуглепрому України не поліпшився [11].

Якщо звернутися до напрямів фінансування вугільної галузі з державного бюджету, можна відмітити наступне. У 1996–2001 роках з державного бюджету фінансувалися дві програми – «Видатки, пов'язані з реструктуризацією вугільної промисловості» та «Державна підтримка вугледобувних підприємств» (табл. 4), а з 2002 року було розширено напрями підтримки вугільної галузі, такими як дослідження і розробки у сфері вугільної промисловості, технічне переоснащення підприємств, гірничо-рятувальні заходи на вугледобувних підприємствах, охорона праці та підвищення техніки безпеки тощо.

Варто зазначити, що у 1997–1999 роках за бюджетною програмою «Державна підтримка вугледобувних підприємств» здійснювалося фінансування капітальних вкладень, питома вага видатків на які зросла з 13% усіх видатків за даною програмою у 1997 році до 27% у 1999 році [12].

Динаміка видатків на вугільну галузь та узагальнюючого коефіцієнта ефективності роботи вугільної галузі

Джерело: побудовано за даними власних розрахунків та за [9].

Таблиця 4. Фактичні видатки державного бюджету на фінансування програм підтримки вугільної галузі у 1996–2001 роках, млн. грн.

Показник	1996	1997	1998	1999	2000	2001
«Видатки, пов'язані з реструктуризацією вугільної промисловості»	198,2	256,9	300,0	361,3	897,9	710,6
«Державна підтримка вугледобувних підприємств»	1000	959,4	1000	1100	898	1197,6
Разом видатків на вугільну галузь	1198,2	1216,3	1300	1461,3	1795,9	1908,2

Джерело: розраховано автором за [12].

У структурі загальних видатків на розвиток вугільної галузі у 2002–2009 роках понад 90% становлять у сукупності видатки на фінансування таких бюджетних програм, як «Видатки, пов'язані з реструктуризацією вугільної промисловості», «Державна підтримка вугледобувних підприємств» та програм, спрямованих на технічне переоснащення підприємств (табл. 5). Наведені в табл. 5 статистичні дані свідчать про зростання видатків на технічне переоснащення підприємств у 2002–2005 роках.

На нашу думку, саме завдяки зростанню видатків на технічне переоснащення підприємств вдалось забезпечити підвищення ефективності роботи вугільної галузі. Підтвердженням даного висновку являється зниження узагальнюючого коефіцієнта ефективності роботи вугільної галузі у 2006–2009 роках, незважаючи на зростання загальних обсягів фінансування.

На думку О.В. Зволинської, І.І. Жука та А.П. Новиченка, причинами низької ефективності реалізованих бюджетних програм підтримки вугільної галузі являються такі:

- існуючий порядок надання державної підтримки не стимулював вугледобувні підприємства до поліпшення їх техніко-економічних показників;
- неефективність системи управління фінансовими ресурсами трьох основних бюджетних програм по причині недосконалості порядку відбору підприємств, розподілу бюджетних асигнувань та неузгодженості окремих нормативно-правових актів щодо витрачання коштів;
- відсутність чітких критеріїв відбору підприємств до закриття чи подальшого будівництва і технічного переоснащення;
- постійні коригування програми капітального будівництва та техпереоснащення, що зумовлювало зриви графіків робіт та невиконання виробничих планів;
- відсутність системного контролю за використанням коштів державного бюджету, в результаті чого значні суми

коштів за бюджетними програмами використовувались не за призначенням;

– наявність ситуацій, коли придбання обладнання для модернізації вугільної галузі в подальшому вчасно не монтувалось або взагалі не використовувалось [13].

З урахуванням зазначеного, підвищення ефективності бюджетної підтримки вугільної галузі вимагає зміни напрямів фінансування, розробки стабільних дієвих механізмів надання державної підтримки та посилення контролю за використанням виділених коштів.

З цього приводу А.В. Белозерцев зазначає, що «...бажання підтримати усі шахти не дає позитивних результатів. За такого механізму розподілу державних інвестицій навіть їх значне збільшення унеможливить вирішення завдання щодо виживання вугледобувних підприємств у короткостроковій перспективі та забезпечення їх стійкого розвитку у довгостроковій» [11]. Тому науковець пропонує здійснити розподіл вугледобувних підприємств на групи за величиною інноваційного потенціалу і в першу чергу підтримувати шахти, які мають інноваційний потенціал та реалізують його.

Вітчизняні науковці А.І. Кабанов, Л.Л. Стариченко пропонують державну підтримку інноваційного розвитку вугледобувних підприємств надавати на зворотній основі. На думку науковців, запровадження такого підходу «...буде сприяти створенню справжньої дієвої конкуренції вугледобувних підприємств за отримання бюджетних коштів, забезпечить реальну економічну відповідальність підприємств за ефективне використання цих коштів, розширить інвестиційний потенціал галузі» [14].

Поділяючи думки науковців, вважаємо, що пріоритетом політики державної підтримки вугільної галузі має стати фінансуванням заходів, спрямованих на оновлення виробничих фондів та технічне переоснащення підприємств вугільної галузі, які сприятимуть нарощуванню інноваційного потенціалу підприємств.

Таблиця 5. Структура фактичних видатків державного бюджету на вугільну галузь, у %

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Частка видатків за бюджетною програмою «Реструктуризація вугільної промисловості» у загальних видатках на галузь	27,91	22,51	17,86	23,09	17,99	14,50	8,85	12,18
Частка видатків за бюджетною програмою «Державна підтримка вугледобувних підприємств» у загальних видатках на вугільну галузь	41,97	30,05	23,24	31,70	46,42	48,69	64,19	72,00
Частка видатків за бюджетними програмами, спрямованими на технічне переоснащення підприємств у загальних видатках на вугільну галузь	24,06	40,25	32,62	36,45	28,42	29,29	20,14	10,92
Разом частка видатків за даними програмами у загальних видатках на вугільну галузь	93,94	92,81	73,72	91,24	92,83	92,47	93,17	95,10

Джерело: розраховано автором за [9].

Висновки

З проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

– значення розрахованого узагальнюючого показника роботи вугільної галузі України за період 1997–2009 років свідчить, що найбільш ефективно працювала галузь у 2002 та 2005 роках. У 2006–2009 роках, незважаючи на значні обсяги виділених коштів з державного бюджету на підтримку розвитку вугільної промисловості, ефективність роботи галузі знижується;

– однією із причин низької ефективності бюджетної підтримки вугільної галузі являється спрямування бюджетних коштів переважно на вирішення поточних проблем функціонування галузі та незначні обсяги видатків на технічне переоснащення підприємств та недосконалий механізм надання державної підтримки;

– пріоритетом політики державної підтримки вугільної галузі має стати фінансування заходів, які сприятимуть нарощуванню інноваційного потенціалу підприємств.

Література

1. Грегорчук А., Завиша Е., Іваницька О. Оцінка збитковості вугільних шахт України // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2010. – №7. – С. 75–78.

2. Закон України «Про державний бюджет» на 1993–1995 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/>

3. Програма закриття неперспективних вугільних шахт і розрізів, торфодобувних підприємств: постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 1997 р. №280. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/>

4. Про стан справ у вугільній промисловості та хід виконання Указу Президента України від 7 лютого 1996 року №116 «Про структуру перебудову вугільної промисловості»: постанова Кабінету Міністрів

України від 16 травня 1996 р. №521. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/>

5. Програма «Українське вугілля»: постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2001 р. №1205 (1205–2001–п). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/>

6. Реструктуризація вугільної промисловості України: наміри, результати, перспективи. Аналітична доповідь центру Разумкова // Національна безпека і оборона №8(44), 2003. – 56 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucseps.com.ua/magazine/>

7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mvp.gov.ua/mvp.control/

8. Мамонова Г.В., Саямон-Міхеева К.Д. Ефективність видаткової частини бюджету // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – 2.

9. Звіти Державного казначейства України про виконання Державного бюджету України за видатками у розрізі програмної класифікації видатків за 2002–2009 роки.

10. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення / А.М. Соколовська. – К.: Знання-Пресс, 2004.

11. Белозерцев О.В. Вплив бюджетних інвестицій на результативність роботи вугледобувних підприємств – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/eprom/2009_46/st_46_28.pdf

12. Про результати перевірки використання коштів Державного бюджету України, передбачених на державну підтримку вугледобувних підприємств / За матеріалами Колегії Рахункової палати від 30.01.2001 року / Відпов. за випуск департамент контролю видатків на промисловість та енергетику. – Київ: Рахункова палата України, 2001. – Випуск 3.

13. Зволинська О.В., Жук І.І., Новиченко А.П. «Чорне золото»: ресурсний потенціал чи головний біль держави? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article?art_id=35202&cat_id

14. Кабанов А.І., Стариченко Л.Л. Вдосконалення механізму державної підтримки розвитку вугледобувних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/>

К.П. КРАВЕЦЬ,

аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет

Сутність та форми концентрації виробництва підприємств харчової промисловості

У статті досліджено концептуальні підходи до визначення поняття «концентрація виробництва», визначені основні мотиви, форми та особливості здійснення концентрації виробництва підприємств харчової промисловості.

В статье исследованы концептуальные подходы к определению сути понятия «концентрация производства», определены основные мотивы, формы и особенности осуществления концентрации производства предприятий пищевой промышленности.

In the articles investigational conceptual approaches an essence of term «concentration of production», determination basic reasons, forms and features of realization the concentration of production in enterprises of food industry.

Постановка проблеми. Світова практика довела високу ефективність концентрації виробництва, яка є одним із постійно діючих факторів розвитку економіки. Особливого значення ці процеси набувають при трансформації національної